

ТАРИХ, ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ
ИСТОРИЯ, ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ
HISTORY, PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY

ҒТАМР 03.20.00

**ҚАЗІРГІ АМЕРИКАНДЫҚ ТАРИХНАМАДА РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ
ИСЛАМҒА ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫНЫҢ КӨРІНІС АЛУЫ**

Н.Д. НУРТАЗИНА ^[0000-0001-9322-8968], **Ж.А. ӘКІМБЕК*** ^[0000-0001-5757-4687]

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: akimbekzhanibek@gmail.com

Андатпа. Мақалада қазіргі американдық тарихшылардың Ресей империясының исламға қатысты конфессиялық саясаты туралы тұжырымдамалық көзқарастары қарастырылады. «Жаңа империялық тарих» тұрғысынан зерттейтін американдық тарихшылардың ғылыми еңбектері зерттеу нысаны болып табылады. Осы тұрғыдан қарастырудың нәтижесінде империя билігі мен басқару моделінің теориялық жағын қарастыру мүмкіндігі туады. Қарастырылып отырған американдық ғалымдар мұсылман конфессиясының институциялануы және ислам рөлін көтеру мәселелері империя кеңістігіне интеграциялау мақсатында іске асырылғандығын ашып көрсетеді. Сондай-ақ, олар түркі-мұсылман халықтарына қатысты Ресей империясының конфессиялық саясатын іске асырудың маңызды кезеңдері мен аспектілерінің сыртқы және ішкі саяси факторлардың ықпалымен өзгеріске ұшырап отыруына өз сипаттамасын береді. Ресей империясының ұлттық мемлекет ретінде қалыптасуы барысындағы ислам жағдайының американдық ғалымдардың еңбектерінде қаншалықты деңгейде көрініс тапқанына ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, американдық зерттеушілердің жұмыстарында діни бірегейліктің ұлттық бірегейлік ретіндегі Ресей империясының діни саясатындағы орны қарастырылып зерделенеді. Қорытындыда қарастырылып отырған мәселенің нәтижелері жасалып, одан әрі зерттеу мақсатында оның проблемалық тұстары анықталады. Ресей империясының исламға қатысты конфессиялық саясатының тарихына қатысты авторлық тұжырымдаманың мәні ашылады.

Түйін сөздер: Ислам, Ресей империясы, тарихнама, конфессиялық саясат, конфессиялық мемлекет, орыстандыру.

Ресей империясының исламға қатысты саясаты ұлттық мемлекет құрылысы және мультимәдени империяның қалыптасуы жағдайында қарастырылады. Американдық ғалымдардың еңбектері «жаңа империялық тарих» аясында жазылғандықтан, империяны басқару модельдері пәнаралық байланыс көмегімен салыстырмалы және мәдени тұрғыдан қарастырады. Шетелдік зерттеушілер еуропалық «теңіз» империяларына қарағанда Ресейдің

шет аймақтарды отарлау саясатының айтарлықтай айырмашылықтары бар екендігін атап көрсетеді.

Ресей империясының исламға қатысты саясатын зерттеуші американдық тарихшылардың еңбектерін талдау барысында негізгі үш мәселені жіктеліп, осы мақаланың негізгі бөліміне арқау болды. Алғашқы бөлімде зерттеушілер Ресей империясының исламға қатысты саясаты отаршыл империя ретінде қалыптасуы барысында жүргізілді дей келе, нәтижесінде Ресейдің «конфессиялық мемлекет» болуына алып келді деген пікірлер талданады. Дегенмен, зерттеушілердің бір тобы исламға қатысты саясат сыртқы және ішкі факторлар мен өңірдің ерекшелігіне қарай жергілікті діни ахуал қалыптасты деген тұжырым жасалады. Екінші бөлімде ғылыми зерттеулерде Қазақстан мен Орталық Азияның жаулап алынуы жолындағы исламның отаршылдық саясаттың құралы ретінде пайдаланылуы сараланады. Сондай-ақ, осы тұста американдық ғалымдардың зерттеулерінде Ресейдің исламға қатысты саясаты толық деңгейде тек қазақ даласында көрініс алғанын аңғарамыз. Империяның Қазақстандағы «исламды қолдау» саясатынан бастап орыстандыру саясатының негізгі бөлігі болып табылатын күштеп шоқындыруға дейін түрленгенін байқаймыз.

Американдық зерттеулерді талдай келе, шетелдік тарихнамада қарастырылып отырған мәселеге қатысты өзіндік тұжырымдары мен зерттеу әдістері қалыптасқанын байқаймыз. Осылайша, американдық тарихнамада Ресейдің исламға қатысты саясаты түрлі факторлардың ықпалына ұшырауының нәтижесінде негізгі бірнеше кезеңнен тұратынын және сипаты бойынша күрделі құрылымдық жүйе болғанын анықтаймыз. Шетелдік ғалымдардың зерттеу әдістерін пайдалану арқылы осы мәселеге жаңа көзқараспен қарап, жаңа ерекше механизмдері мен даму бағыттары ашылады деп есептейміз.

Әдістері. Алға қойған міндетті орындау мақсатында ХХ ғ. 90-жылдардың басынан қазіргі кезге дейінгі Ресейдің исламға қатысты саясатына арналған американдық зерттеулері сараланды. Саралау барысында синтез және анализ бен индукция және дедукция әдістері пайдаланылды. Бұл әдістерді қолдану арқылы ғылыми зерттеулерді жинақтап, ортақ мәселелері анықталады.

Тарихнамалық талдауымыздың негізгі дереккөзі ретінде американдық тарихшылардың зерттеу жұмыстары болып табылады. Сондықтан мәселенің бөлек тұстарын анықтауда құрылымдық-функциялық әдіс қолданылса, ақпараттарды жүйелеп жалпылау мақсатында жүйелік әдіс пайдаланылады. Тарихнамалық талдау жасау барысында салыстырмалы-тарихи әдісті пайдалану арқылы американдық ғалымдардың жұмыстарын салыстырып, ортақ заңдылықтарын анықтау мүмкін болды.

Нәтижелері және талқылау. Соңғы 30 жылдың ішінде «жаңа империялық тарих» бағыты бойынша жарияланған еңбектерде Ресей империясы құрылымы жағынан күрделі және көп этностық мемлекет ретінде сипатталады. Сонымен қатар, империяның әрбір өңір, халық және діни топтарды басқарудағы ерекшеліктерді анықтау мақсатында біршама салыстырмалы зерттеу жұмыстары жарияланды.

Американдық тарихшы Пол Верт орыс патшалығының діни саясаты империяны басқару мәселесімен тығыз байланысты екендігін және осы саясаттың діни институттар мен категориялардан тұрғандығын атап өтеді. Ғалымның пайымдауынша, XX ғасырдың басына дейін империя халықтарын жіктеуде дін негізгі рөл атқарды. Сондай-ақ, ұлтшылдық XIX ғасырдың ортасынан бастап маңызды орын алуының нәтижесінде империяның саясатына айтарлықтай ықпал жасағанын айқындап көрсетеді. Бұл тұрғыда Верттің ұстанымдары Роберт Круздың «конфессиялық мемлекет» идеясымен ұштасуын байқауға болады [1, pp. 6-7].

Роберт Круздың еңбегі арқылы жоғарыда аталған идеяны толықтай ашуға болады. Түрлі діни институттарды ұйымдастыру нәтижесінде құрылған Шетел діндері департаментін құру арқасында жоғары билік әр конфессиядағы діни билікті империялық басқару құралына айналдырды. Діни институттардың құзыретіне білім беру, құқық және сотпен қатар неке мәселелері кірді. Сондай-ақ, патша билігі «дін тазалығын» сақтау мақсатында ортодокстық бағытты қолдауы арқылы қарапайым халықты өз бақылауында ұстап отыруына жағдай жасады. Осылайша, Круз империяның негізгі діңгегі православие болса да, басқа діндер де империя құрылымының ажырамас бөлшегіне айналды деп есептейді [2, pp. 83, 311].

Жаңа империялық тарих бойынша тағы да бір іргелі еңбектердің бірі – Р. Джераси мен М. Ходарковскийдің жинағы. Жинақта құрастырушылар империяның діни және ұлттық саясатының төрт идеялық даму бағытын анықтайды. XVI-XVII ғғ. христиандық уағызшылық идеясы үстем болса, XVIII ғ. Ресейдің мәдениеттендіру миссиясы қалыптасты. Кейіннен ұлтшылдық және XX ғ. басында марксизм-ленинизм пайда болғанын атап өтеді. Жоғарыда аталған идеялар бөлек бір тұжырым болып қана қоймай, бір-бірімен тығыз байланысты күрделі құрылымды құрады.

Авторлар империяның шоқындыру саясатын емес, жат діндегілер мен христиандардың өзін-өзі сәйкестендіру мәселесін қарастыруды көздеп, діннің әлеуметтік интеграция идеологиясымен қалайша біріктірілгенін анықтауды мақсат етеді. Жалпы алғанда империяның конфессиялық саясаты бұратана халықтарға төзімділікпен ерекшеленді деп суреттеледі [3, pp. 1-2].

Сонымен қатар, орыс мәдениетін бұратана халықтарға тарату ұлттық-мемлекеттік құрылыс процесінің бірі болғандықтан, Ресейдегі православиелік қауым мен империяның құрылысы ажырамас ортақ процесс ретінде сипатталады. Басқа халықтарды шоқындыру отарлық экспансияның біріне айналдыру империя шенеуніктері мен шіркеу қызметкерлерінің басты мақсаты болып көрсетіледі. Алайда түрлі саяси және қаржылық кедергілерге байланысты бұл мақсат ысырылып отырды [3, р. 338].

Нақтырақ айтқанда, әскери және дипломатиялық мәселелер басқа діндегі халықтарға шыдаммен қарауға ықпал етті. Өйткені империяның шет аймақтарында өмір сүрген халықтар Иран, Осман империясы және Қытай секілді мемлекеттерде бір дінді ұстанатын бауырлары тұрды. Империя үкіметінің күштеп шоқындыру саясаты жоғарыда аталған мемлекеттер тарапынан наразылық пен әскери интервенцияларға алып келуі мүмкін еді. Сондықтан да шет өңірлердегі халықтарды басқаруда басқа әдістерді ойлап табуына алып келді [4, р. 148].

Еділ өңірінің этноконфессиялық қарым-қатынастар тұрғысында қарастырылуы Роберт Джераси мен Пол Верттің зерттеулерінде көрініс табады. Джераси Қазан қаласы мен губерниясын зерттеумен шектелсе, Верт болса толықтай Еділ-Кама өңірін қарастырады.

Верт мұсылмандар мен пұттарға табынушыларды шоқындыру және олардың жаңа діннен бас тарту мәселесін өзінің негізгі зерттеу мәселесі ретінде айқындайды. Ал Джераси ғылым және білім беруді қарастырып, дін Қазан өңірінің институционалды-мәдени бөлшегі тұрғысында зерттейді [5, р. 3]. Оның жұмысында шенеуніктер мен миссионерлер, ғалымдар, оқытушылар және қоғам қайраткерлерінің қызметі мен империя халықтарын мәдени интеграция жайындағы көзқарастары – негізгі зерттеу объектісі. Аталмыш әлеуметтік топ өкілдерінің бір бөлігі орыс халқымен сіңісу пікірін қолдаса, екінші бөлігі «мультимәдени империя» идеясын ұстанғанын көруге болады. Дегенмен, ортаңғы ымырашыл тарапта болған басым бөлігі интеграцияны тиімді әдістер арқылы іске асырудың қолдаушылары болғанын байқаймыз.

Джерасидің пікірінше, Ресей XIX ғасырдың екінші жартысында біртекті мемлекет жолында болғандықтан, «империя» мен «ұлттық мемлекет» мәселелері дискурс болып табылады [5, р. 343]. Пол Верттің тұжырымына сәйкес I Николайдың кезінен бастап Ресей ұлттық мемлекет ретінде қалыптаса бастады. Ресей бұл тұрғыда Британ империясына ұқсас және империяның шет өңірлері ассимиляциялануы мүмкін емес деген қорытынды жасайды [6, р. 7].

Вертің жұмысы микротарихи тұрғыда жазылғандықтан, шоқындыру әрекеті түрлі оқиғалар негізінде саралануының арқасында оның жеке адами деңгейдегі аспектілері

ашылады. Бір жақтан адамды жаңа дінге өтуге итермелеген факторлар, жағдайлар мен құқықтық салдары, екінші жақтан шенеуніктер мен миссионерлердің ұстанымы зерттеудің негізгі объектісі болып табылады. Верттің тұжырымдауынша, Ресейдің конфессиялық саясаты жергілікті халық пен жоғары биліктің қарым-қатынас жасауының нәтижесінде қалыптасты [6, р. 4].

Ислам отаршылдық саясаттың құралы ретінде

Орыс патшалығы ислам дінімен Алтын Орда кезінен бастап тығыз қарым-қатынаста. Түрлі тарихи кезеңдердің ықпалына байланысты мұсылмандар патшалық тарапынан қысымға ұшырады. Дегенмен, мұсылмандардың күштеп шоқындыру әрекеттеріне төтеп беруі және мұсылман халықтары мекендеген Қазақстан мен Орталық Азияны отарлау саясатының басталуы Ресейдің исламға қатысты саясатының күрт өзгеруіне алып келді.

Круз Ресей империясындағы мұсылман халықтарымен диалогтың басталуын II Екатерина патшайымның билік ету кезеңімен байланыстырады. Мұсылман қауымында басқа конфессиялар секілді иерархиялық құрылымның болмауы патша үкіметіне оларды интеграциялау жолында үлкен кедергілер туғызғандығын көрсетеді. Осман империясының діни құрылымдары Ресей мұсылмандарының діни мекемесі үлгі болса да, өзінің өзгешеліктері болды. Өйткені бастапқы кезекте құрылып отырған мекеме Қазақ даласы мен империя арасында делдалдық қызмет атқаруға міндетті болды. Жаңа мекемені құруда О. Игельстром өз үлесін қосты. Ол мешіт, мектеп, керуен сарайын құру арқылы қазақтар мен башқұрттарға орыс билігін орнатуды мақсат етті.

1788 жылы Уфада құрылған Орынбор мұсылмандары діни мекемесіне мұсылман қауымы бағындырылды. Бұл мекеме мұсылмандар мен орыс билігі арасындағы дәнекерге айналуының нәтижесінде жергілікті халықтың үстінен империяның бақылауы орнады [2, pp. 51-54].

Круздың тұжырымына сәйкес осы мекемені діни жүйе ретінде қарастырудың арқасында Ресейдің «конфессиялық мемлекет» болғандығына қол жеткізуге болады. Өйткені мемлекет халықтарды басқаруда дінді тірек етті. Мұсылман институттарын утилитарлық көзқарастар тарапынан қарастыру арқылы ислам мен христиан діндерінің ұштасу нүктелерін айқындап, патша мен оның отбасына дұға жасауды мысал ретінде көрсетеді. Нәтижесінде қалыптасқан жүйе еш кедергісіз билікке қызмет етті [2, pp. 85].

Мұстафа Тунаның пікірінше, бұл мұсылмандарды империялық кеңістікке толық интеграциялауға әкелген жоқ. Орынбор діни мекемесі құрылғаннан кейінгі ондаған жылдар ішінде Ресей империялық мемлекеті біртіндеп өзінің басқару аппаратына мұсылман дін

қайраткерлерін енгізді. Нәтижесінде олар қос функцияны атқарды. Бір жағынан олар өз қауымдарының өкілдері болса, екінші жағынан империяның жергілікті агенттері болды [8].

Оның делдалдық рөлі империялық билікті және мұсылмандарды бір-бірінен қашықтықта ұстады. Діни және белгілі бір дәрежеде ішкі істердегі еркіндікті мойындау нәтижесінде пайда болған Еділ-Орал мұсылмандарына Ресей империясында жалпы бейбіт өмірді сақтауға көмектесті. Географиялық тұрғыдан олар орыс жерінде өмір сүріп, христиан монархының саяси субъектілері болды, бірақ мәдени тұрғыда олар оқшауланған кеңістікте өмір сүрді.

Империя Қазақстан мен Орталық Азияны жаулап алуының нәтижесінде «исламды қолдау» саясаты өз маңызын жоғалтты. Исламды көшпелі халықтарды мәдениеттендіру құралы ретінде пайдаланудан бас тартып, басқа да отаршыл мемлекеттер секілді репрессиялық конфессиялық саясатына кіріседі. Сәйкесінше, қазақ халқы орыс шенеуніктерінің түсінігінде «мұсылман емес» болғандықтан, орыстандыру және ассимиляция саясатын іске асыру басталды [2, р. 239]. Орталық Азияда Түркістан генерал-губернаторы фон Кауфман «исламға араласпау» саясатын жүргізу арқылы орыс мәдениетін таратуға ниетті болды. Десе де, жергілікті орыс әкімшілігі мұсылмандарды басқаруда мұсылман дінбасыларына арқау етті. Бұл өз кезегінде, Круздың пайымдауынша, мұсылман конфессиясының іштей өзгеруіне итермеледі [2, р. 245].

Круздың ұстанымдарын кереғар келетін Дэниел Броуердің зерттеуі Түркістан өңірінде нақты діни саясаттың жүргізілмеуіне Кауфманның исламға қатысты жеке пікірлерімен түсіндіреді. Нақтырақ айтқанда, генерал-губернатор ғылыми білімге арқа сүйеді. Осындай жеке қасиетінің арқасында өңірде жан-жақты ғылыми ізденістер жүргізілді. Броуердің пікірінше, отаршылық билік ғылыми ақпаратпен тығыз байланысты болды [9, р. 44]. Түркістандағы империя билігі батыстық үлгі бойынша қалыптасып, жергілікті халықты интеграциялауда зайырлы мәдениетке негізгі рөл атқаруы тиісті еді. Осылайша, империялық құрылыста ислам мен христиан діндеріне жол берілмеді.

1865-1923 жж. аралығында Ташкенттің отарлық қоғамының қалыптасуын зерттеген Джефф Сахадео Түркістанда шіркеудің қанат жаймауын да жоғарыда аталған себепке байланысты деп түсіндіреді. Ғалымның тұжырымына сәйкес Ташкент қаласы сол кездің отарлық қала үлгісі бойынша қалыптасқанын алға тартады. Империяның цивилизаторлық саясаты ортодокстық христиан түсініктері бойынша емес, еуропалық үлгіде жүргізілді [10].

Американдық тарихшылар Кауфманның тұжырымдары Түркістандағы конфессиялық саясаттың бейнесін қалыптасуынан орасан зор ықпал етуімен толықтай келісе отырып, 1898

жылғы Әндіжан көтерілісі жоғары биліктің үрейін туғызғандығын көрсетеді. Броуердің зерттеуінде II Екатерина негізін салған исламға төзіммен қарау саясаты, жергілікті көтерілістерді есепке алмағанда, Түркістанда 1917 жылға дейін өз жалғасын тапқанын көруге болады. Түркістан өңірі әскерилердің басқаруында болғандықтан, азаматтық реформаларды іске асыруда асығыстық болмағанын көруге болады. 1905 жылғы діни еркіндік туралы заң да өңірдегі жағдайды өзгерте қоймады.

Американдық зерттеушілердің басым бөлігі мемлекеттің исламға қатысты саясаты немесе мұсылман қауымының империямен байланысын қарастырғанымен, қазіргі таңда дүниетанымдық бөлігін де зерттей бастауда. Осы тұста Елена Кэмпбелл Қырым соғысы кезінде пайда болған «мұсылман мәселесінің» дамуы және оның мемлекеттік саясатқа ықпалын қарастыруын атап кеткеніміз жөн. Орыс қоғамының исламға қатысты пікірі мен үрейі және оның мемлекеттік саясатқа әсері авторлық тұжырымның негізі болып табылады.

Ғалымның еңбегінде мұсылман мәселесі бұратана халықтар мәселесінің бөлшегі тұрғысында зерттеледі. Мұсылмандарды орыс қоғамына интеграциялау проблемасы исламның ресми құндылықтармен сәйкес келмеуінен туындады. Е. Кэмпбелл мұсылман мәселесін шешу үшін империяны қайта құру арқылы ғана мүмкіндігімен түсіндіреді» [7, pp. 217, 223].

Мақалада қарастырылған зерттеулердің басым бөлігі белгілі бір аумақтағы діни ахуалдың және шоқындыру әрекеттері мен орыстандыру саясатына арналған. Осындай бөлек мәселелердің барлығын Пол Верт 2014 жылы жарияланған еңбегінде империя аумағындағы конфессияларға қатысты діни төзімділік баяндайды [1].

Ғылыми жұмыстың негізгі зерттеу объектісі – діни институттар тарихы мен олардың байланыс жасау моделі. Сонымен қатар, зерттеуші институттарды II Екатеринаны билігі кезінде пайда болған діни төзімділік идеясымен байланыстыруға тырысады. Ал XX ғасырдың басына қарай кең етек алған ар-ождан бостандығы дін жайында жеке тұжырымдарға сүйенді. Бұл принцип, Верттің пікірінше, мультиконфессиялықпен үйлесімді бола алмады.

Ресейдің исламға қатысты саясатына арналған қазіргі американдық ғылыми еңбектерді талдау нәтижесінде оның күрделі құрылымдық жүйе екенін байқаймыз. Өйткені тәжірибе жүзінде бұл саясат көптеген ерекше жағдайлар мен факторларды ескеріп отыруы қажет болды. Жергілікті жоғары топ өкілдерімен байланыс орнатып, оларды патшалықтың ортақ бюрократиялық аппаратына тарту нәтижесінде нақты сипаттағы діни құрылым пайда болды. Сондай-ақ, дін қоғам мен империяның барлық салаларын қамтып жатқандықтан,

конфессиялық саясатты этникалық немесе мәдени интеграциядан бөлек қарастыру қиынға соғады.

Американдық зерттеулерде Ресей империясы конфессиялық мемлекет болды деген ортақ тұжырым жасала отырып, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап бұл жүйенің конфессияларды басқаруда тиімсіз бола бастады деген пікірлер де бар. Алайда бұл мәселе болашақта ары қарай зерттеуді талап етеді.

Біз қарастырған американдық зерттеулердің көмегімен Ресейдің діни саясатының белгілі бір кезеңдегі орыстандыру және шоқындырумен байланысын ашып көрсетуге мүмкіндігіміз бар. Қазіргі американдық зерттеушілер XVIII ғ. соңғы ширегіне дейін Еділ-Орал мен Сібірді мекендеген мұсылмандарды күштеп шоқындыру әрекеттерінің белең алғанын анықтай келе, сыртқы және ішкі факторлардың әсерімен исламға деген төзімділік кезеңінің орнағанын дәлелдейді.

Қорытындылай келе, американдық ғалымдар арасында Ресей империясының мұсылмандарды басқару мақсатында құрған механизмдері «мультиконфессиялық мемлекеттің» қалыптасуына ықпал етті деген ортақ пікір қалыптасқан. Христиандық орыс мәдениетінің Ресей империясын ұлттық мемлекет ретінде қалыптастыруына ықпал жасауының нәтижесінде ескі механизмдердің күйреп, сәйкесінше, исламға қатысты саясаттың өзгеруіне алып келгендігі туралы тұжырымдар кездеседі.

Біз шолу жасаған еңбектерге сүйене келе, исламға қатысты конфессиялық саясат белгілі бір кезеңдерде Ресейдің саяси құралына немесе объектісіне айналып отырды. Мәселен, Орталық Азия мен Қазақстанды толық бағындырғанға дейін ислам қазақтарды мәдениеттендірудің құралы болды. Жалпы алғанда, американдық тарихнамада Ресей империясының исламға қатысты саясаты бойынша сүбелі тұжырымдар мен алдағы уақытта одан әрі терең зерттеуді қажет ететін бағыттардың қалыптасқандығын аңғарамыз. Американдық зерттеулерді талдау арқасында осы мәселеге қатысты жаңа бағыттарды зерттеуге және олардың әдістерін қолдануға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Werth P. The tsar's foreign faiths: Toleration and the fate of religious freedom in imperial Russia / P. Werth. – Oxford, N.Y.: Oxford University Press, 2014. – 288 p.
2. Crews R. For prophet and tsar: Islam and empire in Russia and Central Asia / R. Crews. – Cambridge: Harvard University Press, 2006. – 463 p.

3. Of religion and empire: Missions, conversion, and tolerance in tsarist Russia. / Ed. by Geraci R.P., Khodarkovsky M. – Ithaca: Cornell University Press, 2001. – 363 p.
4. Mostashari F. On religious frontier: Tsarist Russia and Islam in the Caucasus / F. Mostashari. – London, N.Y.: I.B. Tauris, 2006. – 203 p.
5. Geraci R. P. Window on the East: National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia / R. P. Geraci. – Ithaca, London: Cornell University Press, 2001. – 378 p.
6. Werth P. At the margins of orthodoxy: Mission, governance, and confessional politics in Russia's Volga-Kama region, 1827–1905 / P. Werth. – Ithaca: Cornell University Press, 2002. – 275 p.
7. Campbell E. The Muslim question and Russian imperial governance / E. Campbell. – Bloomington: Indiana University Press, 2015. – 298 p.
8. Tuna M. Imperial Russia's Muslims: Islam, Empire and European Modernity, 1788-1914 / M. Tuna. – Cambridge: Cambridge University Press, 2015. – 292 p.
9. Brower D. Turkestan and the fate of the Russian empire / D. Brower. – N. Y.: Routledge Curzon, 2003. – 213 p.
10. Sahadeo J. Russian colonial society in Tashkent, 1865–1923 / J. Sahadeo. – Bloomington: Indiana University Press, 2007. – 316 p.

References

1. Werth P. (2014). The tsar's foreign faiths: Toleration and the fate of religious freedom in imperial Russia. Oxford, N.Y.: Oxford University Press.
2. Crews R. (2006). For prophet and tsar: Islam and empire in Russia and Central Asia. Cambridge: Harvard University Press.
3. Geraci, R. P., & Khodarkovsky, M. (Eds.). (2001). Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia. Cornell University Press.
4. Mostashari F. (2006). On religious frontier: Tsarist Russia and Islam in the Caucasus. London, N.Y.: I.B. Tauris.
5. Geraci R. P. (2001). Window on the East: National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia. Ithaca, London: Cornell University Press.
6. Werth P. (2002). At the margins of orthodoxy: Mission, governance, and confessional politics in Russia's Volga-Kama region, 1827–1905. Ithaca: Cornell University Press.
7. Campbell E. (2015). The Muslim question and Russian imperial governance. Bloomington: Indiana University Press.

8. Tuna M. (2015). Imerial Russsia's Muslims: Islam, Empire and European Modernity, 1788-1914. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Brower D. (2003). Turkestan and the fate of the Russian empire. N. Y.: Routledge Curzon.
10. Sahadeo J. (2007). Russian colonial society in Tashkent, 1865–1923. Bloomington: Indiana University Press.

НОВЕЙШАЯ АМЕРИКАНСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ О ПОЛИТИКЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ОТНОШЕНИИ ИСЛАМА

Н.Д. НУРТАЗИНА, Ж.А. ӘКІМБЕК*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: akimbekzhanibek@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются концептуальные взгляды современных американских историков о конфессиональной политике России в отношении ислама. Объектами исследования стали труды американских историков, изучающих политику Российской империи по отношению к исламу в контексте «новой имперской истории», благодаря чему возможно рассмотрение теоретической составляющей моделей имперской власти и управления. Американскими учеными раскрывается процесс институционализации мусульманской конфессии и повышение роли ислама как средство интеграции народов в лоно империи. Также дается общая характеристика наиболее важных этапов и сторон реализации конфессиональной политики Российской империи в отношении тюрко-мусульманских народов в контексте изменения внешне и внутривнутриполитической конъюнктуры. Особо заостряется внимание на степени освещения американскими учеными положения ислама в условиях становления Российской империи как национального государства. Кроме того, ими поднимается вопрос о роли религиозной идентичности как национальной в контексте религиозной политики российского государства. В заключении подведены итоги и обозначены проблемные стороны рассматриваемой темы в целях дальнейшего ее изучения. Отражается содержание авторской концепции на эволюцию конфессиональной политики Российской империи в отношении ислама.

Ключевые слова: Ислам, Российская империя, историография, конфессиональная политика, конфессиональное государство, русификация.

THE LATEST AMERICAN HISTORIOGRAPHY ON THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN RELATION TO ISLAM

N.D. NURTAZINA, Z.A. AKIMBEK*

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: akimbekzhanibek@gmail.com

Abstract. The article examines the conceptual views of modern American historians on the confessional policy of Russia towards Islam. The objects of the research are the works of American historians who study the policy of the Russian Empire in relation to Islam in the context of the “new imperial history”, that makes it possible to consider the theoretical component of the models of imperial power. American scholars reveal the process of institutionalizing the Muslim confession and increasing the role of Islam as a means of integrating peoples into the empire. It also provides a general description of the large stages and aspects of the realization of the confessional policy of the Russian Empire in the context of changes in the external and internal political situation. The attention is especially focused on the degree of coverage by American scientists of the position of Islam in the conditions of the formation of the Russian Empire as a nation state. Also, they raise the question of the role of religious identity as national in the context of the religious policy. In the conclusion, the results are summed up and the problem aspects of the topic under consideration are indicated for the purpose of its further study. The content of the author's concept is reflected on the evolution of the policy of the Russian Empire in regarding to Islam.

Keywords: Islam, Russian Empire, historiography, confessional politics, confessional state, russification.